

J. Bijl en M. J. Langeveld

Bespreking van: J. F. Vos: *Onderwijswetenschap en marxisme. De methodenstrijd in de sovjetonderwijswetenschap*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen, 1976 (Tjeenk Willink).

Laten wij voorop mogen stellen, dat wij het proefschrift van J. F. Vos over *Onderwijswetenschap en Marxisme* (Groningen R.U., 1976), ten volle erkennen als bewijsstuk voor de doctorstitel. Wij stellen dit voorop, omdat wij geen promotor zouden weten, die door een voldoende kennis van het Russisch de waarde en de verwerking van in die taal gebruikte informatie-bronnen zou kunnen beoordelen. Wie daaraan een grond mocht ontlelen voor de onbeoordeelbaarheid van het boek of van de onbevoegdheid der feitelijke beoordeelaars, weet dan dat ook wij geen Russisch kennen, maar het wel met de promotoren eens zijn.

Dan moeten wij opmerken, dat wij, als we dit boek behoorlijk wilden beoordelen, een zeer uitvoerige publikatie zouden moeten leveren. Wij achten het niet mogelijk in een redelijkerwijs als recensie publiceerbare vorm bij voorbeeld een kritiek op de Hegel-interpretaties te geven. Nog minder kan men op grond van enkele toevallig niet in het Russisch alleen toegankelijke bronnen ingaan bij voorbeeld op een thema als de methodenstrijd in de Russische psychologie. Zo vertrouwt de lezer zich dan rustig — en onzes inziens gerust — toe aan Vos' analyses, bij voorbeeld van Blonsky's werk. Een enkele keer kan hij, bij voorbeeld als het over Vygotsky gaat, gemakkelijk enkele bronnen raadplegen in bij ons meer bekende talen.

Ongetwijfeld is het boek van Vos voor vele sociale wetenschappers een welkome bron, waaruit zij kunnen vernemen hoe geleerden van een groot volk hebben gedacht en gewerkt, dat duidelijk een plaats inneemt in de moderne wetenschappelijke cultuur en dat daartoe in bepaalde opzichten voortreffelijke bijdragen heeft geleverd. Een volk en onderzoekers die onder de dictatuur met een specifieke ideologie hebben moeten werken. Wat het resultaat uiteindelijk was, vindt de lezer op p. 414 vermeld. Daar staat: 'De wetenschapstheoretische vooruitgang sinds 1917 was aldus eigenlijk nihil geweest'.

Het beeld, dat opgeroepen wordt door het relaas van Vos, dat zich op filosofisch, onderwijswetenschappelijk en psychologisch terrein beweegt, wekt de indruk dat de Russen een voorkeur hebben voor een materialis-

tische-mechanistische 'menskunde'. Hoewel een groep geleerden zich daar telkens weer tegen verzet en tot een menselijke menskunde tracht te komen. Door de aanvankelijke voorkeur van Lenin en de nadrukkelijke voorkeur van Stalin en door de relaties met de Europese materialistische traditie en de invloed van het Amerikaanse behaviorisme, heeft het mechanistische mensbeeld, gepaard aan een sensualistische kenleer de meeste kans gekregen zich te ontplooiën. Ook binnen de onderwijswetenschap hebben geleerden van deze denkrichting hun kansen ruimschoots gehad. Als wij Vos goed begrijpen, is dat gehele pogen op een teleurstelling uitgelopen (zie p. 343). Het onderwijs liet de leerlingen op een te weinig genuanceerd denkniveau achter en een psycholoog als Bassin betoogde nadrukkelijk, dat onderzoek van 'betekenisvolle belevingen', en dat zegt nogal wat, geen 'zoden aan de dijk' had gezet.

Dat sluit niet in, dat wij het 'dus' met alles eens zijn, wat er in dit boek staat. Dat wordt te meer voordehandliggend als men ziet, dat Vos — zowel in relatie tot het marxisme en hegelianisme als tot de methodologie — wijsgerige problemen en literatuur daarover aanhaalt, die tot allerlei meningsverschillen aanleiding zouden kunnen geven. Zo haalt hij bij voorbeeld Čelpanov aan, die zeer verdienstelijk werk geleverd heeft (vgl. b.v. blz. 86). Maar hoe verdienstelijk zijn overwegingen in overeenstemming met Dilthey en Husserl al in 1915 zijn mogen, de eigenlijke argumentatie van *Husserl* tegen de natuurwetenschappelijke methodologie-beelden in de psychologie (enz.), wordt bij hem pas na de publikatie van zijn *Krise der europäischen Wissenschaften* (1954) relevant voor de menswetenschappen. Dat is lang na zijn dood. Wie zijn lezingen in de dertiger jaren gehoord mocht hebben, kàn geluk gehad hebben en kàn behoord hebben tot het gehoor van een lezing over de leefwereld. Voor ons was dat geluk niet weggelegd. Mocht Čelpanov de term *en* het begrip 'leefwereld' methodologisch al vóór die tijd bedacht en ontwikkeld hebben en wel: voor de pedagogiek adequaat, dan was ons dat onbekend. Ons Westerlingen zonder uitzondering. En zo ontstaat er dan een misschien terminologisch-historisch maar niet een ideeën-historisch verhaal, dat voor de wetenschappelijke werker ter plaatse niets oplevert. Het betoog van Vos is dan in 't ene opzicht waarschijnlijk juist, in het andere doet het niet ter zake.

Zo hangt Vos, om een ander voorbeeld te noemen, Langeveld via Litt aan Hegel op (p. 283). Maar de ware lijn loopt via Pos — direkte leerling van Husserl — die, evenals Langevelts andere primaire leermeester: Kohnstamm — zeer bepaald *niet* in Hegels lijn dacht. Als Hegel ter sprake kwam, was het in sterke kritiek. Wij zouden niet al te zeer afwijzend gestaan hebben tegenover Richard Kroners uitspraak: 'Hegel ist ohne Zweifel der grösste Irrationalist, den die Geschichte der Philosophie kennt'.



De verhouding van Litts denken tot Hegel is een ontwikkeling op zichzelf. En Langevelds waardering voor *Das Allgemeine im Aufbau der geisteswissenschaftlichen Erkenntnis*, of voor Litts *Sonderstellung des Menschen im Reich des Lebendigen* of voor zijn *Das Wesen des pädagogischen Denkens*, respectievelijk voor zijn *Individuum und Gemeinschaft* hebben met Hegels idealisme geheel en al niets te maken. Dat geldt trouwens ook voor Litts *Die Selbsterkenntnis des Menschen*. Nog afgezien van Litts sterke afwijzing van Langevelds, door Kohnstamm sterk beïnvloede, toenmalige christelijke opvattingen. Maar: dit voorbeeld van historiseren bij Vos dient alleen om te verduidelijken, dat daarmee een eindeloze her-analyse nodig zou worden om tot de werkelijkheid te komen. Als de door ons zeer gewaardeerde R. Bakker in zijn bijzonder heldere *Geschiedenis van het fenomenologisch denken* (1964) Langeveld 'een vruchtbaar gebruik van Merleau Ponty' toeschrijft, is dat op dezelfde manier onjuist. Wij laten het echter Vos en Bakker graag over om uit te zoeken, wat zij aan verwantschap menen aan te treffen, maar als historische afstamming kwalificeren. Het is — om bij Vos terug te komen — te waarderen, dat hij op zijn wijze, onder andere aansluitend bij Hohmanns boek, ook een beeld van aspecten van Langevelds denken op een aantal punten te zien geeft. Maar daarnaast staan reducties, die niet over één kam te scheren zijn. Terecht spreekt hij soms van 'overeenkomst', maar dat is wezenlijk wat anders dan historische afleidbaarheid. Overeenkomst kan men moeten verstaan als eensgezindheid vanuit eventueel zeer diverse herkomst. Als Langeveld bij voorbeeld het situatie-begrip invoert, mag men niet uit het oog verliezen, dat Reichling dat in 1935 óók deed en dat zij in die tijd samen geheel op taalwetenschappelijk, in casu semantisch gebied, hun gedachten ontwikkelden. Reichling was toen nog Jezuïet, Langeveld niet. Dit alles slechts als voorbeelden voor een vorm van historiseren, die tendentius — maar heus eerlijk — bepaald is door een Hegel-Marx-dominantie, die soms maar weinig met de werkelijke gang van zaken te maken heeft.

Vos is met heel zijn geleerden-hart bij degenen, die duidelijk de telkens weer opduikende tegenstroom voorstonden en die in de laatste jaren weer in Rusland soms belangrijke posities innemen. Een kwart van het boek is gewijd aan Vygotsky, die met een ongelooflijke arbeidskracht in zijn korte leven gepoogd heeft allerlei aanzetten te geven en enkele gebieden zelfs enigermate heeft uitgewerkt. Zijn denken vormt het centrum van het boek, omdat bij hem ook het centrum van de problematiek, die Vos intrigeert, aan de orde komt. Wat is die problematiek?

Het is bijzonder verheugend, dat Vos onder andere een uitvoerige analyse geeft van Vygotsky's werk. Toen wij vele jaren na zijn dood een in het Engels vertaald boek van hem leerden kennen, lag er een kritiek van Piaget al in het

door de uitgever aan ons verkochte exemplaar! Russisch kenden wij ook toen niet, maar wat wij daar in het Engels lazen, stond onder andere in evidente relatie met de Duitse denkpsychologie. De term 'omgang' stond daar allicht niet in, evenmin als in Hegels werk (hetgeen wij terecht op p. 68 bij Vos lezen). Maar het is waardevol te vernemen, dat een stuk intuïtieve fenomenologie van de menselijke relatie bij Vygotsky te vinden zou geweest zijn. Toen Langeveld de term in 1944-'45 in zijn *Beknopte Theoretische Pedagogiek* invoerde, geschiedde dat zeer eenvoudig en direct op grond van een fenomenologische analyse van de opvoeder — opvoedeling —, volwassene-kind-relatie. Gebruik door anderen was hem tot dusver volledig onbekend en van Vygotsky hoorde hij pas zeer veel later. Overeenkomst in aanpak en terminologie hoeft niet uit ideologische, laat staan filosofisch-technische identiteit voort te komen. Gezond verstand en dergelijke zaken, empirische analyse in de leefwereld-situatie kunnen beslissende bijdragen leveren, waar eventueel later een methodologisch ontwikkeld 'leefwereld'-begrip een rol gaat spelen, zoals bij Gerd Brand, Schutz, Luckmann en anderen.

Op wat speelse wijze over het werk van Vos nadenkende, vroegen wij ons af, waarom Vos niet enkele werken van Vygotsky, waarvan sommige nog in manuscript-vorm verkeren, heeft vertaald. Dan zouden wij allen van zijn werk hebben kunnen profiteren. Vos had dan tevens een (korter) proefschrift hebben kunnen bieden over de problematiek, die hem boeit en hij had deze met al zijn vernuft een paar stappen verder kunnen brengen.

Terugkerend bij Vos' wijze van historiseren moeten wij nog enkele punten aan de orde stellen. Op pagina 99 schrijft Vos: 'wetenschapstheoretische controverses, zo blijkt, zijn niet absoluut, maar: gebonden aan tijd en plaats en aan de aanwezige politiek-historische situatie' — althans: zo verstaan wij de daar gebruikte zin, die wij hier iets gewijzigd weergeven. Enerzijds kan men zeggen: 'ja, dat kan', anderzijds zal men moeten zeggen: 'en wat is gebonden aan tijd en plaats nog méér dan aan de aanwezige politiek-historische situatie?' Helder en overtuigend juist en duidelijk worden de zaken zo immers niet en het gevaar is groot dat ideologisch gerichte interpretaties gaan domineren. Dat Vos ook zeer wel anders te werk kan gaan, zien wij bij voorbeeld in zijn kritische analyse van de 'interiorisatie conceptie' bij Leontiev en Galjparin, Talyzina en anderen op pagina 400. Een onzes inziens zeer juiste en interessante analyse. Maar wil men Husserl zien in de lijn Hegel-Marx, dan mag *De Waelhens'* zijn *Existence et Signification*, die letterlijk deze zaak al in 1958 bekeken heeft, niet ontbreken. En zo haalt Vos in wezen meer overhoop, dan in een dissertatie en in een boek over deze thematiek thuishoort. Maar, als de nadruk zo komt te liggen op Hegels anthropologie — en dat is op zichzelf wel interessant — dan weten *wij* niet of dit in de achtergrond ('marxisme') verantwoord is en zouden minstens ook de 'philosophy of man' (en — als die



bestond — 'of the child') van Marx willen zien. Zeker na *Plamenatz' Karl Marx's Philosophy of Man* (Clarendon Press 1975, 484 blz.) zou dat op zijn plaats geweest zijn. Vos maakt een opmerking over de betekenis van het woord 'dialectisch' (1, 2). Wie de discussies over de bijzonder veelsoortige gebruikswijze van dit woord kent en die b.v. *Louis Soubise* er over leest (in: *Le marxisme après Marx*. Parijs 1967, p. 15), zal beseffen, dat men er met een enkele definitie of wat die kant uitgaat, helemaal niet komt. Ook op andere plaatsen in dit boek komen wij voor verwante bezwaren te staan. Zo lezen wij bij voorbeeld op pagina 194: 'Ook in het werk van Vygotsky treffen we de wetenschapstheoretische breuk tussen twee soorten menskunde (aangeduid als "subjectieve" en "objectieve" menskunde), met elk een geheel eigen methodologie, als principieel uitgangspunt aan'.

'Maar Vygotsky gaat veel verder: door bewust aan te sluiten bij de dialectische traditie in de filosofie — het werk van Marx en Hegel — probeert hij deze wetenschapstheoretische crisis te overwinnen, en de wetenschappelijke menskunde een andere, derde weg te wijzen: de weg van de materialistische dialectiek'. Wij merken allereerst op, dat wij de aanduiding van de beide menskundes met 'objectieve', respectievelijk 'subjectieve' niet als juist accepteren. Met 'objectieve' wordt bedoeld de materialistisch-mechanistische menskunde. Het kan de lezer bekend zijn, dat wij deze menskunde onaanvaardbaar achten. Hoewel wij ons binnen fenomenologische (door Vos 'subjectieve' genoemde) menskundes wel verantwoord achten, wil dat niet zeggen dat wij ten aanzien van wat als zodanig soms wordt aangeboden geen bedenkingen hebben. Er komen opvallende eenzijdigheden voor: bij voorbeeld de veronderstelling, dat men fenomenologisch werkend niet tevens van fysische of biologische gegevens en/of van 'empirisch' verworven kennis en inzichten mag gebruik maken. Daarom maken wij als dat nodig is, bij voorbeeld gebruik van ontwikkelings-psychologisch onderzoek, een werkwijze, die een aantal fenomenologische en existentialistische denkers eenvoudigweg schuwden. Met name achten we de methodologie voor fenomenologische werkers nog onvoldoende uitgewerkt, vandaar onze recente bemoeiingen om met de verkenning van de 'leefwereld' verder te komen. In deze situatie zal Vos begrijpen, dat wij zijn probleem interessant vinden. Een derde weg op voetspoor van Marx, stevig geïnterpreteerd van Hegel uit, zou ons methodologisch mogelijk nuttige inzichten kunnen verschaffen. Daarbij menen wij dat we het adjectief 'materialistisch' voor 'dialectiek', wel met een zeer omvangrijke korrel zout moeten nemen. Bij Vygotsky moet zo'n woordgebruik wel geschieden met het oog op de toeziende 'bazen'.

Wat brengt Vos ten aanzien van Vygotsky en zijn problematiek op tafel?

Hegel was meestal een duister auteur — zie boven Kroners uitspraak — en alleen al daarom zijn er vele interpretaties van zijn werk mogelijk. De Hegel

van de bekende drieslag acht Vos niet ter zake doende, evenals de Marx van het onderbouw-bovenbouw-systeem. Over veel, zeer veel, dat er van Hegel nog verder te vertellen zou zijn, over zijn geschied-filosofie, zijn idealistische ontologie, zijn verschillen met Kant enzovoort vernemen wij nagenoeg niets. Wat over Hegel wordt vermeld vinden wij van pagina 46 t/m 59 en daarvan handelen nog de pagina's 56 t/m 59 over 'Hegel over het onderwijs'. Na Hegels relatie tot enkele andere denkers en stromingen te hebben aangegeven, komt zijn menskunde op pagina 50 ter sprake. 'Het kernbegrip van Hegels antropologie is de arbeid, de doelbewuste 'Tätigkeit': 'Der Geist . . . is nur als Tätigkeit'. 'Hegel ziet de mens-in-de-wereld als een subject, dat in de arbeid de wereld kent en verandert'.

'De arbeid is de mogelijkheid tot emancipatie uit de "onmiddellijke" verbondenheid met de werkelijkheid, in de arbeid wordt de werkelijkheid veranderd volgens de door de mens geformuleerde doeleinden.'

Even verder als over de 'Mitten' gesproken wordt, blijkt de arbeid, met de taal, met het werktuig en de communicatie zo'n 'Mitte' te zijn. 'Een "mid-den" functioneert als een culturele schakel, die de handelende mens met de werkelijkheid verbindt, het is de vertegenwoordiger van "das Allgemeine".' Vos heeft voor deze toelichtingen bij de antropologie van Hegel veel steun aan het Hegel-boek van Manfred Riedel (Stuttgart 1965). Verder dan deze brokstuk-achtige antropologische inzichten komt het niet bij de denkers, die Vos beknopt samenvat. Stellig zijn het belangrijke en, met wat correcties, bruikbare inzichten, maar hoe ver zijn wij niet verwijderd van een 'derde weg', van een wetenschapstheoretische positie, die de beschreven 'uitersten' verzoent? Wij zouden om dit aan te tonen een aantal uitspraken kunnen citeren, maar dit zou ons te ver voeren.

Liever willen wij resumeren, wat de vrucht kan zijn van het kennisnemen van Vos' proefschrift. Het biedt ons:

(a) een welkome vermeerdering van kennis omtrent Vygotsky. Zijn vertaalde boek: 'Thought and Language' deed naar meer gegevens uitzien. Nog enkele opmerkingen naar aanleiding van dit gedeelte. In hoofdstuk 8 blijkt dat V. inplaats van het S-R-model te benutten, naar een 'instrumentele' benadering van het psychische leven wil. Het begrip 'instrument' leidt naar een instrument-gebruiker. Vos merkt tevens op: 'zinnvolle doelgerichte gedragingen worden namelijk objectief onderzoekbaar (geacht)' (p. 235). Dat is niet 'niet onbelangrijk', zoals Vos opmerkt, maar uiterst belangrijk. Voortdurend wordt geconstateerd dat de hogere functies, de hogere emoties, de hogere begrippen, twee vormen van generaliseren, het deductieve denken in de Russische psychologie niet aan hun trekken komen. Dat komt omdat de meeste geleerden deze problematiek puur cognitief bezien. Soms leidt dat tot onmogelijke veronderstellingen. Maar meestal 'werken ze hun denkbeelden niet



nader uit'. Studie van het conatieve leven kan tot beter inzicht leiden en daartoe opende V. een weg.

(b) We vernemen bij Vos hoe in de laatste jaren de Russische collega's op meer waardige wijze aan de wetenschappelijke arbeid kunnen deelnemen, en:

(c) wij krijgen een ruim beeld van de Russische onderwijswetenschap. Aan de werkvorm — de proefschool — heeft een onzer indertijd in Nederland gestalte trachten te geven. Het is echter niet gelukt een bevredigende vorm tot stand te brengen. Des te interessanter om te zien, wat deze werkvorm elders heeft opgeleverd.

---

BRITISH SOCIETY FOR THE PHILOSOPHY OF SCIENCE  
1977 Annual Conference

The Annual Conference of the Society will be held at the University of Sussex from Friday 23rd September to Sunday 25th September. The programme is as follows:

*Friday 8.00 pm*

*'Grammar & Possible Worlds'*

Speakers: Professor J. Lyons (University of Sussex)

Dr. B. Harrison (University of Sussex)

Chairman: Mr. L. J. Cohen (University of Oxford)

*Saturday 10.00 am*

*'Philosophy and Artificial Intelligence'*

Speakers: Dr. M. Boden (University of Sussex)

Dr. A. Sloman (University of Sussex)

Chairman: Professor B. A. O. Williams (University of Cambridge)

*Saturday 8.00 pm*

*'What should political scientists do next?'*

Speakers: Mr. J. Stanyer (University of Exeter)

Professor D. Raphael (University of London)

Chairman: Mr. Bryan Magee (The House of Commons)

*Sunday 10.00 am*

*'Models in Physics'*

Speakers: Dr. M. Redhead (University of London)

Professor M. Hesse (University of Cambridge)

Chairman: Dr. J. Giedymin (University of Sussex)

For further information and application forms, one should write to Mr. Alistair Young, Conference Organiser, School of Social Sciences, University of Sussex, Falmer Brighton BN1 9QN, Sussex, England. Membership of the Conference is open to members and non-members of the Society.